

СТОРОНИ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ

Гуцуляк Володимир Казимирович,

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник

Київського регіонального центру Національної академії правових наук України

Статтю присвячено аналізу особливостей взаємодії сторін договору підряду на проведення пошукових робіт. Здійснено розмежування понять «сторона договору» й «сторона зобов'язання». Зроблено висновок, що сторони договору на проведення пошукових робіт не завжди стають суб'єктами договірної зобов'язання. Так, за досліджуваним договором сторони наділяються правами й обов'язками, однак наділитися правами й обов'язками можуть не лише замовник і підрядник, але й інші учасники (наприклад, субпідрядник, архітектор, інженер-проектувальник тощо). У зобов'язанні ж беруть участь особи, наділені правами й / чи обов'язками – замовник і підрядник, незалежно від того, чи це сторони, чи учасники договору. Відповідно, сторони за договором на проведення пошукових робіт не завжди тотожні суб'єктам зобов'язання, адже визначальною ознакою сторони договору є вираження волі особи в договорі, а визначальною ознакою сторони зобов'язання – наявність в особи прав та / чи обов'язків.

Юридичні особи як сторони договору на проведення пошукових робіт діють відповідно до встановленої мети їх діяльності. Разом із тим в окремих випадках виникнення в юридичних осіб конкретних цивільних прав та обов'язків за договором на проведення пошукових робіт можливість виконання таких робіт напряду залежить від наявності в них спеціального дозволу на здійснення окремих видів пошукових робіт.

Окремо в межах статті проаналізовано поширені термінологічні помилки під час найменування підрядника як сторони договору на проведення пошукових робіт (вишукувач, проектувальник, виконавець). Доведено, що сторони можуть іменувати себе й проектувальником, і вишукувачем, і виконавцем, що не лише не заборонено чинним законодавством, а й дозволено ним. Водночас внесення змін до Цивільного кодексу шляхом перейменування сталої назви «підрядник» недоречно, адже така процедура видається недоцільною та такою, що суттєво не впливає на покращення прав сторін за договором підряду на проведення пошукових робіт.

Ключові слова: договір підряду на проведення пошукових робіт, підрядник, замовник, сторона договору, суб'єкт договірної зобов'язання, субпідрядник, архітектор, інженер-проектувальник.

Hutsulyak Volodymyr. The parties of the contract for conducting search works and features of their interaction

The article is devoted to the analysis of features of interaction of the parties of the contract for carrying out search works. A distinction has been made between the terms "party to the contract" and "party to the obligation". It is concluded that the parties to the contract for exploration work do not always become the subject of the contractual obligation. Yes, under the contract under study, the parties are endowed with rights and responsibilities, but the rights and obligations can be endowed not only by the customer and the contractor, but also by other participants (for example, subcontractor, architect, design engineer, etc.). The obligation involves persons with rights and / or obligations – the customer and the contractor, regardless of whether they are parties or parties to the contract. Accordingly, the parties to the contract for exploration are not always identical to the parties to the obligation, because the defining feature of the contracting party is the expression of the person's will in the contract, and the defining feature of the obligated party is the person's rights and / or obligations.

Legal entities as parties to the contract for exploration work act in accordance with the established purpose of their activities. However, in some cases, legal entities have specific civil rights and obligations under the contract to conduct exploration work, the possibility

of performing such work directly depends on the presence of a special permit for certain types of exploration work.

Separately within the article the common terminological errors at the name of the contractor as the party of the contract for carrying out search works (the searcher, the designer, the executor) are analyzed. It is proved that the parties can call themselves a designer, a researcher and a contractor, which is not only not prohibited by current legislation, but also allowed by it. At the same time, amending the Civil Code by renaming the permanent name "contractor" is inappropriate, as the procedure for amending it seems inexpedient and does not significantly affect the improvement of the rights of the parties to the contract to conduct exploration work.

Key words: *exploration contract, contractor, customer, party to the contract, subject of the contractual obligation, subcontractor, architect, design engineer.*

Елементами будь-якого правовідношення є його суб'єкти, об'єкти та зміст (суб'єктивне цивільне право і суб'єктивний цивільний обов'язок). Виходячи із закріпленої в ст. 509 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України тези, що договір є однією з підстав виникнення зобов'язального правовідношення, в якому є такі суб'єкти, як боржник та кредитор, можемо зробити висновок, що загальна категорія «учасники цивільного правовідношення» трансформується у спеціальні парні – сторони, що відбивають протистояння інтересів суб'єктів зобов'язання: кредитор – уповноважена особа, боржник – зобов'язана особа. Абсолютно лаконічно визначено суб'єктний склад зобов'язання в ст. 510 ЦК України, у якій зазначено, що сторонами в зобов'язанні є боржник та кредитор, на стороні кожного з яких може бути одна або одночасно кілька осіб.

Надалі персоніфікація суб'єктів відбиває конкретні інституційні особливості кожного договірного виду. Зокрема, кредитор і боржник у договорі підряду на проведення пошукових робіт іменуються замовником і підрядником. Підрядником є особа, яка виконує роботу й передає її результати іншій стороні. Натомість замовник – це особа, яка приймає та оплачує результати роботи, а також співпрацює з підрядником в процесі її виконання.

Окремо варто зупинитися на питанні співвідношення понять «сторона договору» й «сторона зобов'язання». Одразу ж зазначимо, що законодавець не пропонує якихось підходів щодо співвідношення цих понять. Натомість, виходячи з теорії правовідношення, визначальною ознакою, що характеризує сторін договірного зобов'язання, є наявність між ними правового зв'язку. Як з цього приводу зазначається в юридичній літературі, якщо воля

учасника втілюється у правовідношенні, то саме ця обставина визначає цього учасника як сторону. Відповідно, якщо особа і бере участь у договірному зобов'язанні, але при цьому не проявляла свою волю при формуванні змісту останнього, то вона може бути визнана учасником, проте не стороною [1, с. 156].

Зважаючи на наведене, можемо зробити висновок, що сторони договору на проведення пошукових робіт не завжди стають суб'єктами договірного зобов'язання. Так, за досліджуванним договором сторони наділяються правами та обов'язками, однак наділятися правами й обов'язками можуть не лише замовник і підрядник, але й інші учасники (наприклад, субпідрядник, архітектор, інженер-проектувальник тощо). У зобов'язанні ж беруть участь особи, наділені правами й / чи обов'язками – замовник та підрядник, незалежно від того, чи це сторони, чи учасники договору. Таким чином, сторони за договором на проведення пошукових робіт не завжди тотожні суб'єктам зобов'язання, адже визначальною ознакою сторони договору є вираження волі особи в договорі, а визначальною ознакою сторони зобов'язання – наявність в особи прав та / чи обов'язків.

Як із цього приводу зазначає В.В. Василюєва, третя особа, на користь якої встановлюється вимога, не називається кредитором, відповідно, і формально вона ним не є, що виражається, наприклад, у відсутності забезпеченої законом можливості уступити вимогу. Кредитор як контрагент договору ототожнюється з кредитором як стороною зобов'язання, в той час як кредитор-власник встановленої за договором вимоги (вигодонабувач) фігурує як третя особа, але не кредитор. Виходить, що поіменування суб'єкта третьою особою

підкреслює його становище щодо учасників договору, однак не визначає його статусу в зобов'язанні, що виникло із цього договору [1, с. 157]. Наведена позиція корелюється з висновком про доцільність віднесення до суб'єктів виконання договірної зобов'язання:

а) сторін зобов'язання (боржника й кредитора);

б) інших осіб на стороні боржника або кредитора («співборжників» і «співкредиторів» у зобов'язанні з множинністю осіб);

в) третіх осіб у зобов'язанні.

Водночас останні, будучи суб'єктами виконання зобов'язання, не є його сторонами [2, с. 146].

Таким чином, зважаючи, що в § 1 гл. 61 ЦК, як і в § 4 гл. 61 ЦК України, відсутні положення, які б визначали коло можливих учасників цих договірних правовідносин, потенційними сторонами такого договору можуть бути фізичні особи (в тому числі й підприємці), юридичні особи, територіальні громади, держава. Такий висновок є цілком доречним, зважаючи на ст. 2 ЦК України, за якою учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи, територіальні громади, держава. Разом із тим у недалекому минулому у законодавстві й у доктринальних джерелах зазначалося, що замовником і підрядником у договорах підряду можуть бути тільки юридичні особи [3, с. 54]. Така позиція цілком виправдовувала себе в часи адміністративно-планового управління економічними процесами й пріоритетом державної форми власності. Не вдаючись у ретроспективу, відзначимо, що тут йшлося не про будь-які юридичні особи, а лише про ті, які спеціалізувались на проведенні пошукових робіт. Тобто йшлося про підрядні організації, що спеціалізувались на фаховому виконанні такого роду робіт для державних потреб. Нині ж превалювання приватного інтересу у більшості приватноправових відносин зробило можливим виступ у цивільних правовідносинах фізичних осіб як рівних суб'єктів, які мають рівний обсяг прав та обов'язків, як і всі інші учасники цивільних правовідносин. Тобто сьогодні в Україні діяльністю з проведення пошукових робіт можуть займатися як фізичні, так і юридичні особи.

Аналізуючи правовий статус фізичних осіб як сторін договору підряду на проведення пошукових робіт насамперед слід зазначити, що законодавець однією з умов дійсності такого договору закріпив умову про достатній обсяг дієздатності. Так, право на укладання договорів є елементом цивільної правоздатності та дієздатності фізичних, юридичних осіб та інших суб'єктів цивільного права (держави, територіальних громад тощо). Ці особи набувають і здійснюють цивільні права (і відповідно – виконують обов'язки) шляхом вчинення правомірних дій, серед яких чільне місце посідають договори. Як зазначається з цього приводу, недійсність правочинів, сторонами яких є фізичні особи, ґрунтується на тих самих критеріях, що і загальні правила виникнення дієздатності, а саме вік та психічне ставлення до вчинених дій. За цими критеріями в ЦК України сформульовано такі склади недійсних правочинів:

1) правочини, вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності;

2) правочини, вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності;

3) правочини, вчинені фізичною особою, цивільну дієздатність якої обмежено, за межами її цивільної дієздатності;

4) правочини, вчинені недієздатною фізичною особою [4, с. 59–60].

Тобто для фізичних осіб-замовників та підрядників керівними є положення про повну цивільну дієздатність. Водночас, зважаючи на специфіку робіт, що виконуються, підрядником за договором підряду на проведення пошукових робіт може бути фізична особа, що зареєстрована у встановленому порядку як підприємець. Виходячи з цього, слушним є висновок, що фізичні особи, не маючи необхідного обсягу цивільної дієздатності не можуть бути стороною договору на проведення пошукових робіт. У цьому вбачається й відмінність між договором побутового підряду, за яким, на думку О.М. Ситнік, малолітні особи можуть бути замовниками за окремими договорами побутового підряду, що наділені ознаками дрібного побутового правочину [5, с. 9–10].

Отже, якщо підрядником за договором на проведення пошукових робіт є фізична особа-підприємець, вона повинна надати

відповідні документи, що це підтверджують, а також дозвіл (якщо це потрібно) на право проведення таких робіт. В іншому випадку такий договір слід визнавати недійсним, укладеним із неналежним виконавцем та внаслідок обману за ст. 230 ЦК України. Тобто у наведеному випадку прослідковуються ознаки навмисного обману замовника, наслідком чого, слідуючи п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06 листопада 2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», є визнання договору недійсним [6].

Ознакою обману, що дозволяє розмежувати його з оману, є умисел у діях однієї зі сторін правочину. Так, омана – це стан людини, коли вона помилково сприймає що-небудь уявне за дійсне, а введення в оману є активною дією іншої особи, що спрямована на зміну (або ж спотворення) уявлень у постраждалої особи щодо обставин (що є впливом на волю особи), через які постраждала особа вчиняє правочин (тобто здійснює волевиявлення, яке не відповідає дійсній, не спотвореній волі особи), який призводить до наслідків, що не відповідають справжній волі особи [7, с. 10].

Говорячи про правочиностатність сторін за договором на проведення пошукових робіт, необхідно звернути увагу на те, що виконавцем робіт у більшості випадків виступають юридичні особи. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 91 ЦК України, юридична особа може мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Тобто правоздатність юридичних осіб законодавець виводить із правоздатності фізичних осіб. Разом із тим такий підхід законодавця не завжди є коректним, оскільки обсяг цивільних прав та обов'язків юридичних осіб повинен визначатися їхньою правовою природою. Цивільна правоздатність для усіх фізичних осіб є однаковою, на відміну від цивільної правоздатності юридичних осіб, правоздатність яких може бути:

а) універсальною – здатність мати будь-які цивільні права та обов'язки, що відповідають її правовій природі як суб'єкта цивільного права;

б) спеціальною – здатність мати цивільні права й обов'язки, що відповідають меті її діяльності, закріпленій в установчих документах;

в) виключною – здатність юридичної особи мати цивільні права та обов'язки, що відповідають виключному предмету її діяльності. У зв'язку із цим варто підтримати висловлену в юридичній літературі пропозицію редагування ч. 1 ст. 91 ЦК України шляхом закріплення в ній розуміння цивільної правоздатності юридичної особи як здатності мати цивільні права та обов'язки, що обумовлюються її правовим статусом та відповідають меті, визначеній в установчих документах чи виключному предметі діяльності [8, с. 181].

Отже, юридичні особи як сторони договору на проведення пошукових робіт діють відповідно до встановленої мети їх діяльності. Разом із тим в окремих випадках виникнення у юридичних осіб конкретних цивільних прав та обов'язків за договором на проведення пошукових робіт (наприклад, надророзвідувальна діяльність) можливість виконання таких робіт напряму залежить від наявності в них спеціального дозволу на здійснення окремих видів пошукових робіт.

Виступаючи на стороні підрядника, особа зобов'язана самостійно провести роботи, передбачені договором, якщо інше, звичайно ж, не буде передбачено домовленістю сторін. Слідуючи із цього, підрядник вправі залучати до проведення пошукових робіт й інших осіб (субпідрядників). Таке право підрядника насамперед пов'язане зі складністю пошукових робіт чи окремих їх етапів. Разом із тим замовник вправі заборонити залучення до проведення пошукових робіт інших осіб шляхом внесення такого застереження у договір.

Водночас відзначимо, що до виконання зобов'язань за договором на проведення пошукових робіт можуть залучатись і треті особи, які отримали відповідний кваліфікаційний сертифікат про проходження професійної атестації у сфері розроблення містобудівної документації, архітектурного та інженерно-будівельного проектування, експертизи й обстеження в будівництві, технічного нагляду, інжинірингової діяльності у сфері будівництва, в частині

координації дій всіх учасників будівництва [9]. Разом із тим такі фізичні особи є виконавцями робіт, що пов'язані зі створенням об'єктів архітектури, однак вони не є підрядником за договором на проведення пошукових робіт. Такі особи залучаються суб'єктами підприємництва, які мають відповідні ліцензії на здійснення проектних та пошукових робіт. Як зазначає з цього приводу І.С. Лукасевич-Крутник, виконавець проектних робіт (архітектор чи інженер-проектувальник) і підрядник за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт можуть співпадати в одній особі після реєстрації таких фізичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності й отримання ними ліцензії [10, с. 57].

Окремо в межах статті варто зупинитися на поширених термінологічних помилках при найменуванні підрядника як сторони договору на проведення пошукових робіт. Так, законодавець в усій гл. 61 ЦК України для позначення виконавця будь-яких робіт оперує терміном «підрядник». Натомість в цивілістичній літературі трапляється й інше найменування підрядника в досліджуваному договорі – вишукувач [11, с. 248]. Схожий підхід закріплено в ЦК Росії щодо підрядника в договорі підряду на проведення проектних та пошукових робіт, у ст. 758 якого після терміну «підрядник» у дужках вказано проектувальник, вишукувач.

Одразу ж зазначимо, що у вітчизняній літературі трапляються міркування щодо запозичення такого ж підходу у вітчизняне законодавство шляхом зазначення в § 4 гл. 61 ЦК України, що підрядником може бути проектувальник, вишукувач. Обґрунтовується така позиція тим, що це дасть змогу дізнатись, який вид робіт виконуватиметься за договором без вивчення предмету договірної зобов'язання [10, с. 53]. На нашу думку, більш переконливішими є аргументи А.Б. Гриняка щодо недоцільності запозичення не завжди слушного підходу Росії хоча б тому, що сторони при укладенні такого договору, керуючись таким сильним інструментарієм цивільного законодавства, як ст. 6 ЦК України,

можуть іменувати себе й проектувальником, і вишукувачем, і виконавцем, що не лише не заборонено чинним законодавством, а й дозволено ним. А тому зайве переобтяження цивільного законодавства та сама процедура внесення змін до нього, яка, слід відмітити, є доволі непростою, видається недоцільною та такою, що суттєво не впливає на покращення прав сторін за договором підряду на проведення пошукових робіт. Що ж до можливості дізнатись, які саме роботи виконує підрядник – проектні чи пошукові за найменуванням підрядника проектантом чи вишукувачем, то така інформація міститься в предметі кожного договірної зобов'язання [12, с. 264]. У доповнення можемо лише додати, що сторони в самій назві договору уже можуть прямо передбачити, що це за договір, назвавши його договором підряду на проведення пошукових робіт.

Щодо поширеного в практиці використання замість терміну «підрядник» терміну «виконавець» ми теж ставимось доволі критично, зважаючи на те, що законодавець використовує термін «виконавець» у гл. 62, 63 ЦК України, що стосуються договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договорів про надання послуг тощо. Натомість у § 4 гл. 61 ЦК законодавець, формулюючи в ст. 887 дефініцію цих договорів, цілком слушно визначає їх як договори підряду на проведення проектних і пошукових робіт, чим ще раз підтверджує їх відмінність від договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт і договорів про надання послуг.

Отже, підсумовуючи доцільно зазначити, що договір підряду на проведення пошукових робіт має враховувати інтереси обох контрагентів – замовника і підрядника. При цьому юридична конструкція цього договору дає змогу, з одного боку, забезпечити повну самостійність виконавцю робіт – підряднику, а з іншого, – гарантує замовникові право здійснювати на всіх етапах контроль за ходом виконання робіт.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва В.В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. С. 156, 157.
2. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання у цивільному праві: загальні положення : навчальний посібник. Київ : Юстиніан, 2007. С. 146.
3. Азимов Ч.Н. Научно-техническая информация и право. Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1987. С. 54.
4. Гриняк А.Б. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб : Монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. С. 59–60.
5. Ситнік О.М. Договір побутового підряду за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. С. 9–10.
6. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06 листопада 2009 р. / Верховний Суд України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09> (дата звернення: 06.07.2021).
7. Скиданов К.В. Воля і волевиявлення в правочині : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. С. 10.
8. Зозуляк О.І. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. С. 181.
9. Перелік видів робіт (послуг), пов'язаних зі створенням об'єктів архітектури, відповідальні виконавці яких проходять професійну атестацію : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 554. *Офіційний вісник України*. 10 червня 2011 р. № 41. С. 41.
10. Лукасевич-Крутник І.С. Договір підряду на проведення проєктних та пошукових робіт : монографія. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. С. 57.
11. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5 : П–С. 2003. С. 248.
12. Гриняк А.Б. Обов'язки підрядника як важливого учасника договору підряду на проведення проєктних та пошукових робіт. *Поступ в науку : Збірник наукових праць Бучацького інституту менеджменту і аудиту*. Бучач, 2011. № 7. С. 264.